

DR. SIPOS MIKLÓS:

A MEZŐGAZDASÁG PÉNZÜGYI TÁMOGATÁSÁNAK FORRÁSA ÉS FUNKCIÓI A SZOCIALISTA GAZDASÁGBAN

Az 1968—78 közötti időszak a magyar mezőgazdaság fejlődésének igen jelentős évtizede volt. Egyrészt ebben az időszakban hatolnak be tömegesen a mezőgazdasági termelésbe a tudományos-technikai forradalom eredményei. Az iparszerű termelés gyors elterjedése csökkentette az ipari és a mezőgazdasági munka közötti különbséget. Egyidejűleg nagy lökést adott a gazdaságok egyesülésének, továbbá létrehozta a vállalkozói együttműködés olyan új formáit is, mint a horizontális- és a vertikális integrációk. Másrészt az évtized elejétől számítható a termelészövetkezetek áttérése a megszilárdulásról a „korszerű nagyüzemi gazdálkodás” fázisára.¹ Harmadrészt ez az idő lényegében az indirekt gazdaságirányítás működésének az első évtizede is.

Mindezen korszakos változások hatására a mezőgazdasági vállalatok állami irányításában szerepet játszó egyes gazdasági kategóriák, többek között a különböző formákban és címen folyósított pénzügyi támogatások természete átalakult. E pénzügyi kategória belső tartalmának megváltozása azonban nem tárható fel a történelmi megközelítés, valamint az állam és az anyagi termelőágazatok közötti értékkapcsolatok mélyebb elemzése nélkül. Többek között az utóbbiak elmaradása miatt folyik már hosszú ideje, időnként felerősödő vita az állami támogatás tartalmáról és funkciójáról.

Jelen tanulmányban a szocialista mezőgazdaságunk pénzügyi támogatásának *tényleges forrását és gazdaságpolitikai funkcióit* elemezzük az indirekt gazdaságirányítás feltételei között. Nem lehet célunk a nemzetközi méretű tudományos vita lezárása, csupán egy módszertani adalékkal kívánunk a vitatott kérdések tisztázásához hozzájárulni.

1. A mezőgazdasági ágazat pénzügyi támogatásának forrása

A mezőgazdasági célokra felhasznált — jelen időszakban döntő hányadában az állami költségvetés kiadási oldalán megjelenő — pénzügyi támogatások gazdasági eredetének, *tényleges forrásának kérdése* a vonatkozó gazdag szakirodalom egyik *legvitatottabb problémája*. Az *ellentétes nézetek egyik csoportja* szerint az állami költségvetés a nemzetgazdaság mezőgazdaságon kívüli ágazataiban megtermelt nemzeti jövedelemből csoportosít át rendszeresen pótlólagos jövedelmet a mezőgazdaság kívá-

¹ Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalom Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 221—227. old.

atos növekedésének biztosítása céljából. A mezőgazdasági ágazat e vélemények szerint jóval kisebb nemzeti jövedelmet termel, mint amennyit egy adott időszakban végső soron a költségvetésen keresztül megvalósuló ágazatok közötti jövedelem-újrafelosztás eredményeként felhasznál és a társadalom közös feladatainak finanszírozásához alig vagy kevésbé járul hozzá, mint a többi termelő ágazat. E felfogás a mezőgazdasági támogatásokat társadalmi-politikai indítekből szükséges olyan nemzetgazdasági „áldozatnak” minősíti, ami a mezőgazdasági ágazat el- és fenntartását szolgálja.²

Lényegében ebbe a csoportba tartoznak azok a vélekedések is, amelyek szerint a mezőgazdasági támogatások forrása részben a többi termelőágazatban, részben pedig a mezőgazdaság területén van. E vélemények szerint a mezőgazdasági támogatások ágazatok közötti és ágazaton belüli jövedelem-újrafelosztást valósítanak meg, vagyis olyan jövedelmet is visszajuttatnak a mezőgazdaságba, amelyet előzőleg onnan vont el az állami költségvetés.³ A mezőgazdasági támogatások forrását részben vagy egészben az ágazaton kívüli területekre helyező nézetek közös vonása, hogy csak a költségvetésben megjelenő pénzmozgások (támogatások és elvonások) egyenlege alapján alkotnak véleményt az árrendszeren keresztül megvalósuló burkolt nemzeti jövedelemelvonás, illetőleg juttatás figyelembevétele nélkül.

A szocialista országokban a hatvanas évek második felétől kezdve egyre szélesebb körben terjed a nézetek *másik csoportja*, amely kizártnak tartja, hogy a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megszilárdulása utáni időszakban a mezőgazdasági ágazat termelői, vagyis más népgazdasági ágazatban létrehozott nemzeti jövedelemből táplálkozó állami támogatást kapjon. E vélemények szerint a mezőgazdaság is hozzájárul a társadalmi kiadások fedezéséhez és nem használ fel nagyobb nemzeti jövedelemhányadot, mint amennyit az ágazatban létrehozta. Az állami támogatás *pedig nem társadalmi segély a mezőgazdaság fejlesztésére, hanem az államilag megállapított árakban elvont nemzeti jövedelem egy részének rendszeres visszajuttatása, amely mint gazdasági szabályozó eszköz funkcionál*, hiszen differenciált mértékben, különböző fejlesztési célokra vagy fenntartási feladatokhoz szabottan jut el a gazdaságokhoz vagy azok egyes csoportjaihoz.⁴

Nem vállalkozhatunk az agrártámogatások forrásáról folyó nemzetközi méretű vita végleges lezárásának feladatára. Felhívjuk azonban a figyelmet az agrárirodalomban *kevésbé hangsúlyozott összefüggésekre, néhány újszerű érvre*, amelyek hozzájárulhatnak a támogatások forrásának helyesebb megítéléséhez, valamint a támogatásokkal kapcsolatos társadalmi — pejoratív kicsengésű, — „értékítélet” megváltozásához.

A tudományosan megalapozott álláspont kialakítása nélkülözhetetlenül teszi az állami támogatások tényleges forrásának vizsgálatában *a fejlődéstörténeti megközelítést*, valamint az állam és az egyes ágazatok közötti *érték- (és jövedelmi) kapcsolatok mennyiségileg elemezhető teljes körének* a figyelembe vételét.

A fejlett tőkés országokban a gazdasági fejlettség magasabb szintjén jelen időszakban *az ipar önfejlődési lehetőségei szélesebb horizontúak*, ezért a mezőgazdaság

² Ezt a véleményt ismerteti Németh—Koller: „A mezőgazdaság támogatása a tőkés országokban”. (Témadokumentáció, Bp., 1966. 5—6. old. és a szocialista országok tekintetében Csizmadia E.—Dankovits L.: „A magyar mezőgazdaság” c. könyve (Bp., Kossuth, 1968. 56. old.)

³ Csikós-Nagy Béla: Magyar gazdaságpolitika. (Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1971. 458. old.)

⁴ Egyes közgazdászok éppen ebből kiindulva, helyesebbnek tartanak az „árkiegyenlítés” kifejezés használatát a támogatás helyett. (Lásd: Csizmadia E.: A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1967. 91. old.)

történelmileg változó funkciói a nemzetgazdaság növekedési folyamatában eltérnek a közepes fejlettségi kategóriába tartozó szocialista országok — Csehszlovákia és Magyarország — mezőgazdaságának népgazdasági szerepétől. Az ipari fejlettség eltérő szintje alapján a fejlett tőkés országokra nézve elfogadhatónak tűnik a *hipotézis*, amely szerint az iparban és általában a mezőgazdaságon kívüli gazdasági területeken képződő felhalmozási forrásokra nemcsak az illető ágazatok, hanem a mezőgazdaság is rendszeresen támaszkodhat. Ez a helyzet a fejlődés korábbi időszakában fordított volt: jórészt a mezőgazdaság akkumulálta az ipari fejlődés jelentős tőkészükségletének fedezetét és a szükséges munkaerőforrást. Napjainkban sem lehet állítani, hogy a mezőgazdaság burkolt formában, az egyenlőtlen csere alapján és az elvándorló munkaerőben megtestesüljön un. „emberi tőke” átadása révén nem járul hozzá az egyéb gazdasági ágazatok növekedési forrásainak bővítéséhez⁵, de reálisabban feltételezhető, hogy a *teljeskörű érték kapcsolatokban a gazdasági ágazatok rangsorában mind jobban hátra szoruló agrárszektor kevesebbet ad, mint amennyit kap*, tehát a tőkés mezőgazdaság értékmérlege negatív egyenleggel bír.

A gazdaságilag közepesen fejlett szocialista országok — a hatvanas évek végén, a hetvenes években — olyan *sajátos fejlődési szakaszban* tartózkodnak, amikor az ipar minőségi továbbfejlesztése, különösen ha tekintetbe vesszük a gyorsabb fejlődés társadalmi-politikai követelményét, nem valósulhat meg anélkül, hogy a bővülő saját erőforrások mellett *ne támaszkodjon rendszeresen* — a korábbi időszakhoz képest kisebb mértékben — a mezőgazdasági ágazat jövedelmi- és munkaerőforrásaira. Ugyanakkor a mezőgazdasági termelés tervszerű arányos fejlődése és a termelés technikai-technológiai-szervezeti forradalma sem valósulhat meg az iparból eredő külső impulzusok és anyagi eszközök nélkül — amint ezt az empirikus történelmi tapasztalatok már bizonyítják. Következésképpen a szocialista országokban az ipar és a mezőgazdaság optimális továbbfejlődése az ágazatok *kölcsönös egymásra támaszkodása* révén valósul meg. Ennek a fejlesztéspolitikai összefüggésnek a felismerése és realizálása követhető nyomon azon gazdaságpolitikai változásban, amely nem adta fel az ipar primátusát megszüntette az egyoldalú iparpreferálását és kedvező lehetőséget teremtett a mezőgazdaság intenzív fejlődéséhez.

A gazdaságirányítás reformjának időszakában a mezőgazdaság számára kedvezőbb fejlődési lehetőségek mellett a gazdaság- és társadalomépítés előrehaladásával párhuzamosan a fejlesztés-politikában egyre jobban előtérbe került a korábban viszonylag elhanyagolt terciér szektor, a gazdasági és szociális infrastruktúra kiépítésének sürgető feladata. A szocialista gazdaság fejlődéstörvényeinek felismerésén nyugvó gazdaságpolitikai alapcélok teljesítése — figyelembe véve az ipar önfejlődési lehetőségeinek relatív korlátait — úgy valósulhat meg, hogy az egész népgazdaság tőkeigényes fejlődési időszakában az ipar és más ágazatok *továbbra is erőteljesebben támaszkodnak* a mezőgazdaság erőforrásaira.

Mindez arra enged következtetni, hogy az értékben kifejezhető gazdasági kapcsolatok összességében a sokrétű és sokcélú ágazati jövedelemszabályozás *felsőszíni jelenségei ellenére a mezőgazdasági ágazat értékmérlege nem negatív előjelű*, tehát a szocialista országokban jelen időszakban a mezőgazdaság állami támogatása nem az ágazaton kívüli területeken létrehozott nemzeti jövedelemből táplálkozik.

Ennek a hipotézisnek a realitását a következő *menyiségi érvek* támasztják

⁵ Ihrig Károly: A mezőgazdaság hozzájárulása a tőkés gazdaság növekedéséhez. (A mezőgazdaság fejlődésének közgazdasági kérdései c. kötetben. Pl. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1969. 67—69. old.)

alá. *Egyrészt* ha nemcsak a költségvetésben megjelenő jövedelemelvonás és juttatás összegét állítjuk szembe egymással, hanem az *áron keresztül elvont, nagyságrendileg az ármódellek számítások segítségével meghatározható burkolt jövedelemelvonást is figyelembe vesszük, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy 1969/70 átlagában mezőgazdaságunk az összes (teljes) elvonásnak 46,5%-át kapta vissza az állami támogatások formájában.*⁶ Az állam és a mezőgazdaság közötti teljes jövedelemkapcsolat tehát a vizsgált időszakban a mezőgazdaság szempontjából *pozitív egyenlegű*, vagyis a mezőgazdaság lényegesen több jövedelmet adott a költségvetésnek, mint amit kapott. Ez egyúttal azt jelenti, hogy *a támogatás jövedelemvisszajuttatási funkciót töltött be.* Nem változott a mezőgazdasági támogatások tartalma a negyedik ötéves tervben sem, mert a felvásárlási árak emelése a begyűrűző árhatások egy részének kompenzálását szolgálta, másrészt az intézkedések a támogatások növekedésének mérséklésével, illetőleg a pénzügyi jövedelemelvonás jelentős növelésével kapcsolódtak össze. Következésképpen az árdiszparitás fokozatos csökkenésének arányában a jövedelemelvonás módszerei és arányai közeledtek az iparban alkalmazottakhoz; gyorsan növekedett a pénzügyi (adó) formában elvont jövedelem. Kevésbé nőtt az állami támogatások összege és feltehetően csökkent az áron alapuló elvonás. Az állami elvonások és a támogatások mennyiségének alakulását tartalmazza az 1. sz. táblázat.

1. sz. táblázat

A KÖZPONTI ELVONÁSOK ÉS TÁMOGATÁSOK EGYENLEGE

(Millió Ft)

Év	Elvonás	Támogatás	Elvonási többlet	
			Ft-ban	%-ban
1971	9 870	8 577	1 293	15,0
1972	9 982	7 595	2 387	31,4
1973	11 711	8 251	3 460	41,9
1974	13 883	10 174	3 709	36,4
1975	15 388	10 451	4 887	46,7
Összesen	60 784	45 048	15 736	34,9
1975. év az 1971. %-ban	155%	122%	378%	

Forrás: Szabóné Medgyesi Éva: A szabályozórendszer sajátosságai a mezőgazdaságban. (Statistikai Szemle, 1976/12. sz. 1220 old.)

⁶ A visszajuttatási arányok nagyságrendi tájékoztatásként kezelhetők elsősorban a statisztikai források ellentmondó adatai következtében. 1969/70 átlagában az éves teljes elvonás összege mintegy 35,5, amiből 25 milliárd Ft a burkolt elvonás, az állami támogatás pedig 16,5 milliárd Ft. Az adatok „Az élelmiszergazdaság helyzete és jövedelmi kérdései” c. tanulmányból (AKI 1973. 16—19. old.) származnak.

A táblázat adatai szerint a hetvenes évek elejétől kezdve a mezőgazdasági nagyüzemek és a költségvetés kapcsolatait a *növekvő elvonási többlet jellemzi*. A támogatás ilyen körülmények között az ágazatból elvont jövedelem egy részének a célhozszabott visszajuttatását szolgálja.⁷

A teljes körű költségvetési kapcsolatokkal összefüggésben 1969. évre vonatkozóan elemzéseket végeztünk az anyagi termelés fő ágazatainak a közös társadalmi feladatok finanszírozásához való hozzájárulás viszonyainak kérdésében is. A mezőgazdaságtól burkolt formában elvont jövedelemrész beszámításával azt állapíthatjuk meg, hogy hazánkban az ipar és a mezőgazdaság az ágazatban foglalkoztatottak arányszámának megfelelő mértékben járult hozzá a társadalmi feladatok finanszírozásához. A vizsgált évben az iparból származott a költségvetési elvonások 44,1%-a, a mezőgazdaságból pedig — különböző ágazati áttételen keresztül — a centralizált nemzeti jövedelem 24,5 %, amikor a keresők 44,3%-a az előző 24,6%-a pedig az utóbbi ágazatban volt foglalkoztatva. A mezőgazdaság tekintetében a foglalkoztatási arányhoz közelálló a népgazdasági támogatásokból való részesedés is, mert az ágazatra jutott 1969-ben az összes támogatások és mentesítések 22,2%-a.⁸ A megoszlási arányszámok alapján úgy tűnik, hogy a magyar mezőgazdaság a foglalkoztatottak számarányának megfelelően járult hozzá a központi feladatok finanszírozásához és részesedett az állami támogatás céljaira felhasznált eszközökből.

A mezőgazdasági célú állami támogatások tényleges ágazati forrását illetően hasonló következtetéseket vonhatunk le a csehszlovák mezőgazdaság esetében is. Ha a mezőgazdaságban egy adott időszakban felhasznált nemzeti jövedelem volumenét a tényleges árakban realizált mennyiséggel állítjuk szembe, akkor itt is az a felszíni összefüggés adódik, hogy 1967/69. átlagában a felhasználás 15,6%-kal, 1970-ben pedig 21,3%-kal meghaladta az utóbbit. Értékarányos árak alkalmazása esetén, ha elfogadjuk az alaphipotézist, mely szerint ezek megközelítő pontossággal kifejezik az egyes termelőágakban létrehozott tényleges nemzeti jövedelem nagyságát, az előző többletfelhasználással szemben 1967/69 átlagában a mezőgazdaságtól az állam a társadalmi feladatok finanszírozására valójában a feltételezett nemzeti jövedelem 43,4%-át, 1970-ben pedig 45,9%-át vonta el különböző csatornákon keresztül. Az említett években az egész termelőszférából elvont nemzeti jövedelem aránya a számítások szerint ennél alacsonyabb: 34,5, illetve 35,6 % volt.⁹

Másrészt, bár nem kapcsolódik közvetlenül sem a költségvetési kapcsolatok, sem pedig az anyagi termelés ágazatai közötti piacszerű kölcsönhatások területéhez, de figyelembe veendő az a jelentős értékelvonas, amit az agrárszektorban foglalkoztatott munkaerő rendszeres felszabadítása és más ágazatban történő munkaerő-kifejtése jelent. A szocialista mezőgazdaság munkaerő-felszabadítással kapcsolatos funkciójának a fejlődés korábbi időszakában is népgazdasági jelentősége volt. Ez a jelen és a jövő időszakában sem elhanyagolható fontosságú, hiszen a gazdasági növekedés intenzív korszakában az extenzív munkaerőforrások minimálisak. A mezőgazdaság részéről a más ágazatok számára átadott emberi munkaerő viszont annyiban burkolt értékelvonást jelent az ágazat terhére, hogy a zömében fiatalokból álló

⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy a felszíni pénzügyi kapcsolatokban az elvonási többlet nem ilyen egyértelmű, ha a más ágazatokban megjelenő mezőgazdasági célú támogatásokat is (pl. a vegyipar-nak, a gépgyártásnak, illetőleg az AGROKER-nek folyósított dotációk) beszámoljuk. E közvetett támogatások hova sorolása azonban továbbra is vitatott; mennyi illeti belőlük a mezőgazdaságot és az adott iparág alacsonyabb termelékenységét.

⁸ Statisztikai Évkönyv 1971. (KSH. 1972. 3. old.)

⁹ A mezőgazdaság és az élelmiszergazdaság részesedése a nemzeti jövedelem termelésében és felhasználásában. (Külföld Mezőgazdaság 1973/2. sz. 42. és 43. old.)

munkaerő felnevelésére fordított, a családot terhelő költségek nem a mezőgazdaságban, hanem abban az ágazatban térülnek meg a termelési folyamatban, ahol az elvándorlók munkát vállalnak.

A munkaerő-elvándorlás mértéke, a munkaképes életkor alsó határáig felmerülő egy főre jutó létfenntartási és a családot terhelő nevelési költségek alapján megközelítő pontossággal megállapíthatjuk, hogy a magyar mezőgazdaság 1960—70 között évente mintegy 8,7 milliárd Ft összegű nevelési költség előteremtésével járult hozzá a népgazdaság növekedési erőforrásaihoz. 1971—75 között az ilyen értelemben vett értékvesztés „a mezőgazdaság értékmerlegében mintegy évi 4,1 milliárd Ft-ot tesz ki”.¹⁰

A munkaerő felszabadítása az eleven munka gépi munkával történő helyettesítésének eredménye. Ezért azt is mondhatjuk, hogy a mezőgazdasági termelés gépesítésének állami támogatással való ösztönzése valójában az elvándorló munkaerő felnevelési költségeinek ilyen eszközzel történő megtérítését szolgálja. A mezőgazdasági munkaerő egy részének tervszerű felszabadítása és más területekre történő átcsoportosítása a szocialista gazdaság dinamikus fejlődése érdekében indokolt. Teljes foglalkoztatottság mellett a hatékonysági követelményeknek megfelelő *strukturális átcsoportosításra éppen az ad lehetőséget, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma a technikai fejlődéssel párhuzamosan csökkenthető.*

Mindezek alapján arra az álláspontra helyezkedhetünk, hogy a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megszüntetése utáni időszakban *a mezőgazdasági ágazat értékmerlegének tényleges egyenlege a fennálló árrendszer következményeként a költségvetésben megjelenő felszíni támogatási többlettel szemben nem negatív, hanem pozitív előjelű, vagyis a szocialista mezőgazdaság több értéket ad a népgazdaságnak, mint amennyit adott időszakban felhasználási célokra ágazaton kívüli területekről kap.* Ez végső soron az állami támogatások eredetét illetően azt jelenti, hogy *a mezőgazdaság a többi ágazatot terhelő segélyjellegű pótlólagos jövedelem-juttatást nem kap.* A mezőgazdaság állami támogatásának *tényleges forrása az ágazatban megtermelt nemzeti jövedelem.* Az állami támogatás az ágazatban megtermelt nemzeti jövedelem „újrafelosztását” *valósítja meg és az ágazatból különböző csatornákon keresztül elvont nemzeti jövedelem s ezen belül a tiszta jövedelem egy részének (de nem a teljes mennyiségnek) rendszeres visszajuttatását szolgálja.* Azon nézetekhez csatlakozom tehát, amelyek szerint a mezőgazdaságunk termelői állami támogatást nem kap, és a társadalmi kiadások finanszírozásához is jelentős mértékben hozzájárul.

Elképzelhető, hogy egy-egy rövidebb időszakban valamelyik termelőágazat, pl. a mezőgazdaság a 60-as évek elején segélyjellegű állami támogatást kapott vagy részarányánál kisebb mértékben járult hozzá a közös társadalmi feladatok finanszírozásához. Hosszabb időtávra gondolva azonban vitatom azokat a felfogásokat, amelyek szerint a mezőgazdaság nem önjáró ágazat.¹¹ Elméletileg nézve ugyanis csak a nemtermelő szféra nem képes létrehozni a szükségleteit kielégítő anyagi javakat. A termelő szféra *minden ágazata* termelési értékével egyrészt fenntartja önmagát, másrészt hozzájárul a növekvő improduktív terület eltartásához is. A mennyiségi elemzés bebizonyította, hogy a 70-es évek elejére a magyar és a csehszlovák mezőgazdaság már túl jutott a szükségeszerű fejlődési kiterőn.

¹⁰ Számításainkban feltételeztük, hogy a mezőgazdaságból szakképzetlen, de az általános iskolát elvégzettek távoztak el. A szükséges adatok Józsa Ödön: „Oktatás, szakképzés, gazdaság” (Bp., Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, 1969. 187. old.) és Csizmadia E.: Élelmiszergazdaságunk a hatékonyabb gazdálkodás útján c. könyvéből vettük. (Bp., Kossuth Kiadó, 1975. 23. és 232. old.)

¹¹ Vágó József: „Mezőgazdaságunk fejlődése és távlatai”. (Recenzió. Társadalmi Szemle, 1976/12. sz. 95. old.)

2. A pénzügyi támogatások funkciói

Az állami támogatások, azok egyes elemei a mezőgazdaságban a fejlődés során *több fontos agrár- és gazdaságpolitikai funkciót töltek be*. Az egyes fejlődési szakaszokban más-más funkciók kerültek előtérbe, de az alábbi funkciók mindenkor érvényesültek és a jövőben is érvényesülnek. Az egyik jelentős funkció az *eszközbefektetések vagy más kifejezéssel az eszközáramlás* tervszerű állami irányítása. A pénzügyi eszközbefektetések meghatározott ágazatokba, területekre vagy a termelők legfontosabb elemeire történő orientálását korábban csak a termelőszövetkezetekben, jelenleg az állami gazdaságokban is túlnyomórészt az üzemek által megvalósított beruházásokhoz nyújtott támogatások segítségével végzi el az állam. A beruházási támogatások révén valósultak meg azok a vegyes finanszírozású (és tulajdonú) álló-eszközbefektetések, amelyek a nagyüzemi gazdálkodás kialakulásához, fejlődéséhez szükségesek. Ezt a folyamatot országonként változó mértékben a közvetlen állami beruházások is segítették.

A beruházásokhoz kapcsolódó, a fontosabb fejlesztési célokként differenciált és időben változó állami támogatások lehetővé teszik, hogy *a fejlesztési tevékenység megvalósításában a távlati fejlődés felismert érdekei legyenek a meghatározók* a jelenlegi jövedelmezőségi viszonyokon alapuló rövidtávú érdekekkel szemben. Nemcsak azért, hogy a termelés egyes területeiről elvont jövedelmet a költségvetés más területekre irányíthatja az adott terület felhalmozási erőforrásainak kiegészítéseként, hanem az üzemeknél maradó saját felhalmozási erőforrás felhasználását is hatékonyan befolyásolhatja, mert a fejlesztési célok szerint differenciált állami támogatások mértékük függvényében erőteljesen vagy kevésbé intenzíven hatnak az anyagi érdekeltiségre és így orientáló szerepet tölthetnek be. Orientáló szerepük különösen akkor jelentős, ha a fejlesztési tevékenység irányáról a nagyüzemek önállóan döntenek.

A tőkeáramlás irányításának funkcióját betöltő állami támogatások *fő hatásai* a mezőgazdaságban elsősorban a termelők színvonalának, összetételének fejlődésében, valamint a termelési struktúra és a termelés módjának változásában realizálódnak. A szocialista országok történeti tapasztalatai szerint az eddigiekben a mezőgazdasági termelés növekedésére gyakorolt hatásuk visszafogottabb, mert az állóeszköz-befektetések igen jelentős hányada nem a termelőkapacitások bővülését, hanem az elvándorló munkaerőt, a csökkenő termőföld-területet, a kieső kisüzemi termelőeszközöket pótolta ágazati szinten. Az eszközbefektetések pótlási szerepe a jövőben sem elhanyagolható tényező.

Jelentős *mellékhatása* a beruházási állami támogatásoknak az a következmény, hogy ha minden gazdaságra egyformán vonatkoznak és ha nincs külön ellensúlyozó szabályozó, akkor *erősítik az objektív és szubjektív okokból eredő differenciálódási folyamatot*.

Ahhoz, hogy a beruházási támogatások az eszközbefektetések állami irányításának eredményes eszközei legyenek, *több feltétel fennállása és követelmény kielégítése szükséges*. A legfontosabb előfeltétel, hogy az állami szubvenciók következetes *távlati fejlesztéspolitikai koncepciókhoz kapcsolódjanak*, azok megvalósulását szolgálják. E feltétel fennállása esetén biztosítható a strukturális átalakulás harmonikus megvalósulása, a szinttartó és a fejlesztő támogatások elhatárolása, valamint az állami támogatások improvizatorikus jellegének kizárása, amelyek az eszközbefektetések hatékonysági színvonalának alakulása szempontjából sem közömbös kérdések. A szocialista országokban az állami támogatásokra vonatkozó kritikák jórésze viszont a következetes ágazati mélységű mezőgazdasági fejlesztési politika hiányából eredt.

Igen lényeges követelmény a beruházási támogatások *rendszer-konformitásának fennállása*. A rendszer-konformitás alatt azt értjük, hogy a beruházási támogatások, általában a szubvenciók odaitélése, folyósítása és felhasználása, más szóval a mechanizmus *ellentmondások nélkül illeszkedik be* a gazdasági szabályozók rendszerébe. Ez azt vonja maga után, hogy a tervutasítások és a centralizált finanszírozás időszakában inkább egyedi döntések útján kerülnek a gazdaságokhoz. Így a szerepük az alátámasztásra, a technikai végrehajtásra korlátozódik. A közgazdasági szabályozók uralma esetén pedig célszerű a támogatások túlnyomó részét az automatikus útra terelni, amikor is az indokolt szelekciót a támogatás előfeltételei végzik el. Ezek a támogatások a központi terv célkitűzéseinek transzmissziójában önálló szerepet töltenek be.

Megfelelő módon szükséges összekapcsolni az üzemek által megvalósított beruházások finanszírozásában *a saját erő és az állami támogatás mértékét*. Ha az első túl magas, akkor a támogatások nem érik el céljukat. Ellenkező esetben pedig előfordulhat, hogy az állami eszközöket az üzemek felelőtlenül, olyan ugrásszerűen megnövekvő mértékben használják fel, amelyek túllépik a költségvetési keretet, és árfelhajtó szerepet töltenek be a beruházási piacon. Ilyenkor szükségszerűen bekövetkezik a további folyósítások felfüggesztése vagy egyéb, előre nem tervezett megszorítások életbeléptetése.

Fontos követelménye a sikeres eszközáramoltatásnak a támogatási feltételek egyértelmű *célhozabottsága és az időbeli stabilitás, valamint a változhatóság igényének az optimális összekapcsolása*. Az időbeli stabilitás a mezőgazdasági nagyüzemek gazdálkodási színvonalának kiegyensúlyozott fejlődése és a mezőgazdasági beruházások lassúbb megtérülése miatt szükséges. A feltételek és mértékek változtatása pedig a fejlődés során módosuló szükségletekhez történő rugalmas és viszonylag egyszerű alkalmazkodás miatt elkerülhetetlen.

Más természetű követelménye a hatékony eszközáramoltatásnak, hogy az eszközbefektetések megtérülése a termelési folyamatban a fennálló ár- és költségviszonyok mellett biztosított legyen. Előfordul azonban, hogy az „üzemeltetés” az adott körülmények között csak újabb dotációk révén jövedelmező.

A mezőgazdasági célú állami támogatások *másik lényeges funkciója az ágazati jövedelemparitás elérésének, illetőleg fenntartásának a segítése*. A szocialista országok az utóbbi másfél évtizedben közismerten sokrétű gazdaságpolitikai intézkedéseket tettek a két legfontosabb termelőágazat jövedelemhelyzetében fennálló jelentős különbség csökkentésére, az arányos fejlődés megvalósítására. A paritásos jövedelemviszonyok fokozatos megközelítésében a mezőgazdasági termékek felvásárlási árának ismételt emelése mellett a fennálló árviszonyok jövedelem-konzekvenciáit korrigáló költségvetési jövedelemszabályozásnak van alapvető szerepe. *Az ágazati jövedelemparitás megteremtésében azonban eltérő módon kell megítélni a személyi jövedelem és az ágazatban felhasználható tiszta jövedelem kiegyenlítésének kérdését*. Amíg a személyi jövedelemparitás elérése, fenntartása osztályérdekeket, a szövetségi politikát közvetlenül érintő, s a munka szerinti elosztás érvényesülését szolgáló összetett gazdasági kérdés, addig a fajlagos nyereség kiegyenlítésének vagy differenciálásának kérdése inkább a gazdasági fejlődés optimális hatékonysági kritériumának a függvénye.

A szocialista országok között először Magyarországon érték el 1970-ben a két ágazat dolgozó személyes rendeltetésű reáljövedelem színvonalának kiegyenlítődését, ami a szocialista agrárpolitikánk kimagasló nemzetközi eredménye: A kiegyenlítődés úgy következett be, hogy a parasztok személyes rendeltetésű havi jövedelme 4%-kal magasabb az ipari munkásokénál, de a társadalmi juttatások színvonal

mintegy 25%-kal még alacsonyabb.¹² Az életszínvonal minden elemében tálálható tartós különbségek kiegyenlítése tehát nem következett be. A teljes kiegyenlítés megvalósítása azon túl, hogy lehetőségeit tekintve kétséges, úgy tűnik nem is feltétlenül racionális gazdasági szempontból, ha a mezőgazdasági munkaerő egy részének más ágazatokba történő átáramlásának indokaira gondolunk. Csehszlovákiában az I termelősövetkezeti tagra jutó munkajövedelem színvonala 1973—74-ben érte el a népgazdasági átlagbérek szintjét.¹³

Ami azt a kérdést illeti, hogy *milyen szerepet tölt be hazánkban a személyi jövedelemparitás elérésében, fenntartásában* a mezőgazdaság állami támogatása (beleértve most az adódiszparitást és a „támogató” jellegű áremeléseket is) és a nagyüzemek gazdálkodási színvonalának javulása a közgazdasági szakkörök véleménye azon túl, hogy elismerik a preferenciák kedvező szerepét, nem egységes. Gyakori nézetek szerint a mezőgazdasági reáljövedelmek *gyorsabb növekedésének forrása közvetlenül* az említett intézkedések, mert a mezőgazdasági munkatermelékenységnek a személyi jövedelem és az ipari termelékenység mögötti elmaradása arra nem biztosított lehetőséget. Más vélemények azt hangsúlyozzák, hogy a mezőgazdasági jövedelmek növekedése *közvetlenül a termelés, a gazdálkodás fejlődéséből származott; az állami támogatás csak közvetve, a termelés színvonalának emelkedésén keresztül* járult hozzá a paritás eléréséhez.

Annak az előrebocsátásával, hogy elvileg és gyakorlatilag is problematikus az ágazati eredmények alakulásában az egyes szabályozók hatásának pontos elkülönítése, úgy véljük, *az utóbbi álláspont a reálisabb*. Figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy 1959 után az állami támogatások nagyobbik hányadát a mezőgazdasági termelés (ártermelés) vagy a beruházási teljesítmények növekedéséhez kapcsolták. 1968-tól kezdődően pedig a személyi jövedelemnövelést szolgáló támogatások jelentős részét is az árkiegyenlítések formájában, tehát áruellenszolgáltatás mellett folyósítják a kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági nagyüzemeknek.

A kérdés helyes megítélésében nagyon fontos továbbá, hogy a munkatermelékenység és a jövedelemnövekedés *közötti összefüggést a mezőgazdasági nagyüzemek, valamint az egyéni gazdaságok tekintetében vizsgáljuk*. Ha a szűkebb értelemben vett mezőgazdasági ágazatot vizsgáljuk, akkor az alábbi (lásd a 2. sz. táblázatot) kép rajzolódik ki.

A táblázat adataiból kiderül, hogy a vizsgált 11 év alatt a mezőgazdaságban *a termelékenység mindkét mutatója nagyobb arányban növekedett, mint az iparban*. Ennek a tendenciának az okai a mezőgazdasági munkaerő nagymértékű csökkenése és a nagyüzemek gazdálkodási színvonalának emelkedése. A gyorsabb növekedés mellett sem következett be a termelékenység színvonalának ágazati *kiegyenlítődése*, mert 1971-ben az I főre jutó bruttó termelési érték színvonala az iparinak 43,1%-a, a nemzeti jövedelem a mezőgazdasági termelésben pedig az ipari átlagnak 59,8%-a. Továbbá látható, hogy az I főre jutó személyes reáljövedelem növekedése a mezőgazdaságban alig (mindössze évi 0,3%-kal) marad el a nemzeti jövedelem emelkedése mögött, a bruttó termelési érték növekedése pedig nagyobb mértékű. Ezt elemezve jelen dolgozat szerzőjének az a véleménye, hogy a mezőgazdaságban a reáljövedelmek átlagosnál gyorsabb növekedésének időszakában a csökkenő munkaerő díjazására *a termelékenység és a személyi jövedelmek közötti kölcsönös összefüggés fennállása alapján döntően belső erőforrásokat használtunk fel*. Az állami támogatások ezért *közvetlenül alig szolgáltak személyi jövedelemnövelési célokat*.

¹² Statisztikai Évkönyv, 1971. (Bp., 1972. 357. old.)

¹³ Jozef Nikl: A város és a falu közötti különbség leküzdése Csehszlovákiában. (Közgazdasági Szemle, 1976/12. sz. 1467. old.)

**A TERMELÉKENYSÉG ÉS A REÁLJÖVEDELEM NÖVEKEDÉSE
AZ IPARBAN ÉS A MEZŐGAZDASÁGBAN 1960—71. KÖZÖTT %-BAN**

	1965	1971	Évi növe- kedés üteme
I foglalkoztatottra jutó bruttó termelési érték			
Iparban	118,6	153,2	4,8
Mezőgazdaságban	139,8	209,7	9,9
I foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték			
Iparban	115,8	154,9	5,0
Mezőgazdaságban	127,3	172,4	6,5
I főre jutó reáljövedelem			
Munkások és alkalmazottak	117	160,1	5,4
Parasztkok	118	175,8	6,8

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1971. (Bp., 1972. 66., 68., 257., 259. old.) Zsebkönyv 1972. (Bp. Statisztikai Kiadó, 1972. 155, 171. old.)

Az állami támogatások teljes összegén belül egy mindjobban csökkenő, jelen időszakban alig néhány (1975-ben 3%-ot) elérő rész szolgál közvetlenül személyi jövedelemnövekedést, mert a mezőgazdasági munkadíjak társadalmilag indokolt minimális határának garantálásához és annak szükséges emeléséhez a szocialista állam a hetvenes évek eleje óta csak a kijelölt kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetekben és a rászoruló állami gazdaságokban járul hozzá.

Az a téves felfogás, a támogatásra rakódott dogma, amely az állami támogatásokat tekinti a mezőgazdasági személyi jövedelemparitás elérése és fenntartása közvetlen forrásának az ötvenes évek gyakorlatából eredhet, amikor az állami támogatások túlnyomó részét — 70—75%-át — a munka utáni részesedés kiegészítésére használták fel a termelőszövetkezetekben.

A személyi jövedelemszintvonal ágazati paritásának megteremtése mellett az anyagi termelés egyes ágazataiban felhasználható fejlesztési célú jövedelem szintjében, amely a tiszta jövedelem és az ágazatban maradó amortizáció összegét foglalja magába, jelentkező különbségek teljes felszámolása a költségvetési beavatkozásnak nem lehet célja. Az ágazati tiszta jövedelem, vagy a fejlesztési célokra felhasználható jövedelmek teljes kiegyenlítésével elvileg a gazdaságpolitika tagadná az ipar vezető szerepét a gazdasági növekedés folyamatában. Következésképpen az a helyes gazdaságpolitikai magatartás, ha tudományosan mérlegelve az egyes népgazdasági ágak szerepét, a főágazatok hatékony gazdasági fejlődésének adottságait, állapítják meg az ágazatok kívánatos növekedési ütemét, amely esetünkben a mezőgazdaság felzárkóztatását igényli, s ehhez szabják a szükséges ágazati erőforrásokat. Az állami jövedelemszabályozás az utóbbi feladatot úgy oldja meg, hogy tekintettel van az egyes ágazatok áraiban realizált jövedelem „teherbíró képességére”, vagyis a pénzügyi jövedelemszabályozás egyenlege azon ágazatokat terheli, amelyek áraiban relatíve magas nyereség realizálódik és az alacsony realizált nyereséggel rendelkező ágazatokban pedig a felhasználható nyereség volumenét növeli.

A mezőgazdasági szubvenciók fontos funkciót töltenek be a rövidebb időszakra szóló termeléspolitikai feladatok megvalósításában. Mezőgazdaságban a folyamatos termelés tekintetében korábban szélesebb körben, de még napjainkban is gyakran előfordul, hogy az egyes termékek jövedelmezősége alacsony szintű vagy veszteséges

a fennálló ár- és költségviszonyok következtében a termelőgazdaságok egy részében. Ebben az esetben a mezőgazdasági termékekre irányuló szükséglet kielégítése érdekében a termelői érdekelttség megteremtése, fenntartása céljából veszteségtérítő vagy a folyó termelés jövedelmezőségi viszonyait javító állami szubvenciók alkalmazása szükséges. E szubvenciók általános jellemzője, hogy a termelés szinten tartását, vagy *a termelési struktúra* rövidebb távra szóló megváltoztatását teszik lehetővé, mint rugalmas agrárpolitikai eszközök. Mivel az anyagi érdekeltiségre *a legjelentősebb hatást az egyes termékek ár- és költségarányai gyakorolják*, ezért a rövidtávú termelés-politikai célkitűzések szolgálatába állított állami szubvenciók *korlátozottan és ideiglenes jelleggel alkalmazhatók hatékonyan*. A szocialista országok támogatáspolitikájában viszont az egyik komoly probléma korábban az volt, hogy az érték kategóriák háttérbe szorításából eredő napi konfliktusok feloldására a támogatások túlzottan nagy részét használtuk fel.

A szocialista mezőgazdasági termelés állami támogatásának van *egy nagyon fontos ágazaton kívüli, társadalmi jelentőségű funkciója (célja) is*. Ennek az a lényege, hogy az alapárakon felüli pénzügyi támogatások elősegítik (részben lehetővé teszik) *az élelmiszerárak viszonylag alacsony szinten történő stabilizálását*. Az életszínvonal-politikai célok megvalósulása érdekében az eddig követett általános gyakorlat szerint ezt a feladatot nemcsak a mezőgazdasági termelés támogatása, hanem a fogyasztói árkiegészítések is szolgálják. Mindenesetre ebből az következik, hogy a mezőgazdasági támogatások kérdése szorosan összefügg az életszínvonal-politikával, annak módozataival. Ha a termelői és a fogyasztói árak között kialakult eltérés növelése nem célszerű, akkor a termelői támogatások mértékének változtatása hatékonyan befolyásolja a mezőgazdaság jövedelemhelyzetét. Ezen kívül a mezőgazdasági támogatások egy része, pontosan nem számszerűsíthető hányada, mint említettük, az ágazatot kiszolgáló iparágak „burkolt” támogatását szolgálja.

Összegezve a szocialista mezőgazdaság pénzügyi támogatásának közgazdasági tartalmáról elmondottakat a következőket fogalmazhatjuk meg:

A gazdasági reformok feltételei között *az állami támogatás már nem társadalmi segélyt jelent a nagyüzemek gazdálkodása számára*. A pénzügyi támogatás továbbá nem is az árakban elvont jövedelem teljes visszajuttatása, amint ezt bizonyítottuk. *Az a pénzügyi kategória*, amit jobb elnevezés hiányában jelölünk a megváltozott közgazdasági tartalmat a hétköznapi értelmezésében helytelenül kifejező „támogatás” vagy egyéb szinonim szavakkal, *az végeredményben normális gazdasági szabályozó eszköz az állam kezében a jövedelemviszonyok, ezen belül elsősorban a felhalmozás szabályozására*. *Mezőgazdaságunk pénzügyi támogatása tehát már nem más, mint a megtermelt jövedelmek tervszerű ágazaton belüli átcsoportosítása.*

Д-р. Широш Миклош:

**ИСТОЧНИК И ФУНКЦИЯ ФИНАНСОВЫХ ПОСОБИЙ СЕЛЬСКОГО,
ХОЗЯЙСТВА В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ**

(Резюме)

В первой части статьи автор анализирует источник финансовой помощи сельского хозяйства. Сначала он показывает две группы противоположных взглядов, которые сформировались в спорах международного характера об источнике помощи. Автор доказывает правильность взгляда в мысли, что сельское хозяйство не получает государственную помощь в характере помощи после укрепления колхозов, то есть с конца 60-ых гг. Таким образом государственные поддержки стали такими средствами финансового регулирования, которые вернут только определённую часть национального дохода, отобраного от сельского хозяйства при помощи цен и налогов чтобы стимулировать определённые цели хозяйственной политики.

Вторая часть анализирует агрополитические функции финансовой помощи. Доказывает роль и условие государственных поддержек в ориентации во вложении средств. Доказывает эффект выравнивания личных доходов и осуществления производственных и политических целей. В конечном счёте в статье касается роль сельскохозяйственных поддержек в стабилизации низких цен на продукты питания.

Dr. Miklos Sipos

**THE SOURCE AND FUNCTION OF THE FINANCIAL SUPPORT OF
AGRICULTURE IN THE SOCIALIST ECONOMY**

(Summary)

In the first part of the study the author investigates the source of financial support of the agricultural sector. First He presents the two opposing groups of views, which evolved in connection with the sources of support in the international debate. The author of the article proves the correctness of those views, which hold, that in the period following the consolidation of the co-operatives — that is from the end of 1960's — the Hungarian agriculture does not receive state support of aid nature. Consequently, the state supports are, in essence, that kinds of financial regulatory instruments, which give back only part of those national income, that earlier had been siphoned off in the forms of prices and taxes, for stimulation of specific economic objectives.

The second part analyzes the agro-political functions of financial supports. The author points out the role and functions of state support in the orientation of capital (asset) investments. The author presents how the state supports effect the equalizing process of personal income and the implementation of production policy objectives. Finally, the article also touches the role of state support in stabilizing low food prices.